

Павлова Є.Б., голова
Всеукраїнської фундація
«Захист прав дітей»

ДІТИ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ: РЕАЛІЇ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Побудова стратегії запобігання злочинності та пошук шляхів удосконалення заходів забезпечення правопорядку залишаються пріоритетними напрямками діяльності як правоохоронних органів, так і правозахисних організацій в Україні. Держава намагається вирішити ці питання шляхом гуманізації Кримінального Кодексу, зменшенням термінів ув'язнення, співпрацею виправних закладів з інститутами громадянського суспільства з метою реабілітації та ресоціалізації засуджених.

На сьогоднішній день проблема правопорушень серед неповнолітніх є і залишається однією з найгостріших в українському суспільстві. За результатами низки досліджень, основними причинами, які спонукають дітей порушувати закон, є соціально-економічні чинники: зубожіння населення, безробіття, соціально-політична напруга у суспільстві. Узагальнені кількісні показники за минулий рік демонструють спад злочинності серед неповнолітніх. У 2014 році кількість правопорушень зменшилась на 9,3% порівняно з 2013 роком: 4,9 тис. правопорушень відповідно до 5,4 тис.[1]. Проте, викликає занепокоєння значне погіршення якісних показників злочинності. За даними «Юридичного вісника України» [2] із загальної кількості вчинених підлітками злочинів більше 68 відсотків — тяжкі та особливо тяжкі. У структурі злочинів спостерігаються досить небезпечні процеси: вони, переважною більшістю, носять корисливий і груповий характер. Збільшується питома вага тяжких злочинних посягань як злочинина підґрунті ненависті. Така тенденція може бути наслідком тяжкої соціально-політичної ситуації в країні, коли розпалюється ворожнеча між різними територіальними громадами і загострюється непорозуміння між людьми. Водночас, переважна більшість насильницьких злочинів, скоєних на ґрунті ксенофобії і ненависті продовжують класифікувати без урахування мотивів упередження. За словами начальника відділу додержання законів у справах неповнолітніх Генеральної прокуратури України Ірини Кучеріної[2] підліткова злочинність набуває більш організованого характеру. Понад 70 відсотків дітей вчиняють злочини у складі груп, у тому числі за участю дорослих. У злочинну та іншу протиправну діяльність втягується все більше підлітків молодшого віку. Щорічно, місцевими судами застосовуються примусові заходи виховного характеру майже до трьох тисяч неповнолітніх, причому значна їх частина - це діти віком від 11 до 14 років, котрі скоїли суспільно-небезпечні діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності. В органах кримінальної міліції у справах неповнолітніх перебуває на обліку понад дві тисячі правопорушників віком до 11 років. Така статистика свідчить

про погіршення якісних показників злочинності неповнолітніх, підвищення їх суспільної небезпечності, що обумовлює необхідність пошуку нових підходів щодо протидії такому суспільному явищу.

Велика кількість норм міжнародного і європейського права щодо дітей у конфлікті із законом свідчать про міжнародне визнання необхідності переходу від суто каральних заходів впливу на дітей-правопорушників до відновних і виховних. Така необхідність дала поштовх для становлення нової галузі юстиції - ювенальної юстиції. Спроби створити систему ювенальної юстиції в Україні розпочалися наприкінці 90-х років під егідою Верховного Суду України. Як комплексна система правосуддя щодо неповнолітніх, ювенальна юстиція в Україні до цього часу не запроваджена. Широка кампанія, спрямована на протидію імплементації ювенальної юстиції, призвела до певних змін самого понятійного апарату. Незважаючи на низку реалізованих організаційно-законодавчих заходів щодо гуманізації кримінального судочинства у справах дітей, залишається велика кількість нагальних стратегічних питань, що потребують вирішення як на державному, так і на відомчому рівні. Спеціалізована фахова підготовка суддів і прокурорів, передбачена новим Кримінальним процесуальним кодексом України[1], на практиці не здійснюється. Незважаючи на прийняття Закону «Про пробацію» [2], відсутні практичні механізми для його запровадження, як то підготовлені фахівці, розроблені програми корекції, приміщення для роботи з неповнолітніми правопорушниками тощо. Не існує єдиного бачення щодо адміністрування ювенальної юстиції, що, в свою чергу, призводить до хаотичної діяльності і колізій. Значна частина плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [3] залишилась не реалізованою через брак державного фінансування, відсутність механізмів виконання, хибний розподіл повноважень.

Головним напрямком у боротьбі зі злочинністю неповнолітніх є превенція. Згідно із Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для

дітей» [4] від 24 січня 2005 р., суб'єктами запобігання злочинності неповнолітніх є такі державні органи: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, служби у справах дітей; відділи кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико- соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; притулки для дітей; служби у справах дітей; суди; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; спеціальні виховні установи державної пенітенціарної служби; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка). Для профілактики злочинності серед неповнолітніх велике значення має і процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах. Ефективні правові заходи відновного правосуддя (медіація, альтернативні види покарання) можуть реально сприяти попередженню вчинення ними нових злочинів та виправленню підлітків. Проте, відновне правосуддя не набуло широкого застосування у судовій практиці щодо неповнолітніх. Функції служби пробації фактично виконуються кримінально-виконавчою інспекцією. Дев'ять закладів соціальної реабілітації системи освіти із 11 було ліквідовано у 2012 -2013 роках через недосконалий механізм направлення, негативні тенденції у функціонуванні шкіл соціальної реабілітації, брак підготовленого персоналу. Судова практика свідчить, що 80% дітей з девіантними проявами у поведінці за вироком судів повертаються до родин. Значна частина цих дітей знову повернулась на вулицю, у маргінальне середовище [3]. Результати моніторингу «Права дитини у приймальниках-розподільниках органів внутрішніх справ» [4] довели необхідність ліквідації цих закладів і створення на їхній базі нових установ, які забезпечуватимуть нові підходи у процесі виховання і перевиховання дітей. На сьогодні в Україні пілнуються кілька моделей превенції дитячих злочинів: Івано-Франківська модель (міліція + освіта); Мелітопольська модель (пробація + соціальні служби); пілотні

моделі у Хмельницькому, Білій Церкві і Жмеринці (мультидисциплінарний підхід у режимі «єдиного вікна». Всі ці моделі започатковані громадськими організаціями на кошти Канадського уряду і Європейського Союзу. Подальша доля кращих практик і напрацювань за цими моделями залежить від бажання і готовності держави для їх подальшого поширення на національному рівні. Важлива роль у превентивній діяльності відводиться громадським організаціям, які мають великий досвід і потенціал у цій сфері. Проте, для належного використання ресурсів інститутів громадянського суспільства, потрібна сертифікація громадських організацій, закон про закупівлю державою послуг громадських організацій та механізм реалізації такого закону.

Ефективна стратегія превенції дитячих злочинів завжди актуальна для будь-якої держави: від того, як вона вирішується, залежить не лише перебіг і тенденції злочинності у майбутньому, а й моральний клімат у суспільстві в цілому. Подолання злочинності неповнолітніх вимагає комплексного і системного підходу та реформування у частині законодавчого забезпечення, кадрової політики, інституційних змін.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI
2. Закон України «Про пробацію», Верховна Рада України; Закон від 05.02.2015 № 160[^]111
3. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, Кабінет Міністрів України; Розпорядження, План, Заходи від 12.10.2011 № 1039-р
4. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Верховна Рада України; Закон від 24.01.1995 № 20/95-ВР
5. www.urincom.com.ua Юридичний вісник України
6. Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини: К., 2009-89с.

7. Права дитини у приймальниках-розподільниках органів внутрішніх справ України. Доповідь за результатами моніторингу: К., 2013 - 176 с.

8. Права людини в школах соціальної реабілітації системи освіти України. Доповідь за результатами моніторингу: К., 2009 - 93 с.

9. Міжнародно-правові аспекти у сфері ювенальної політики: К., 2014 - 712 с.

10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у державі за січень-лютий 2015р.; Генеральна Прокуратура України